

zbavovala starozákonní text jeho vlastního náboje, který sice směřoval do eschatologických a mesiánských souvislostí, avšak postihnout jeho směřování vyžaduje důkladnější exegetickou práci v kontextu Starého zákona a hlubší meditativní soustředění, což autorovy výklady činí a k čemuž zvou.

Autor tak připravuje půdu pro další bádání soustředěné na proces užití starozákonních míst v Novém zákoně. Tento proces probíhal v časovém rozmezí od kanonizace Starého zákona po kanonizaci Nového zákona, do jeho průběhu pomáhá nahlédnout i deuterokanonická, apokryfní literatura, k jejímž překladům a vydáním u nás dochází. I z této literatury vyniká složitost zápasu o pochopení Mesiáše a jeho království.

S Izaiášovými mesiášskými texty pracuje Beneš obezřetně. Snaží se ponechat Izaiášovi autenticitu jeho „volání“, nedopustit, aby se jeho texty vyčerpaly v novozákonním užití. Ponechává izaiášovským textům jejich samostatnost. To je počínání legitimní, které přiznává Starému zákonu, Toře jejich místo v dějinách spásy a umožňuje dialog s judaismem.

Na druhé straně není možno tajemství Mesiáše ze Starého zákona snadno vyčíst a Mesiáše identifikovat, jak svědčí zápas o Ježíšovo mesiášství a jeho tajemství v době novozákonní. Tajemství Ježíše Nazaretského jako Mesiáše zůstává i ve Starém zákoně zastřeno, k jeho odhalení nestačí podle svědků novozákonních jen starozákonní texty, nýbrž teprve setkání se Vzkříšeným. Patří-li Starému zákonu jeho autentičnost, patří i zákonu Novému. Jeho svědectví není jen obtiskem Izaiášových prorocství, ta nejsou „látkou, ze které svědectví Nového zákona postupně vyrůstá“ (str. 7). Tím, že autor ponechává Starému zákonu jeho autenticitu, přiznává, že v Novém zákoně jde o víc než o obtisk, jde i o víc než vyrůstání a tak tvoření novozákonního svědectví z látky proroka Izaiáše. Beneš se tak dotýká centrálních otázek kontinuity a diskontinuity obou zákonů.

Ve svých výkladech Beneš ukázal, co prakticky znamená reformační zásada výkladu Písma Písmem. Soustředil se na nalezení a výklad novozákonních konkordancí k prorocství Izaiášovu. Práce na konkordanciích, která po staletí výklad Písma doprovází, nabývá u Beneše znovu teologicky a interpretačně svoji dnes poněkud opomíjenou funkci. Autor využil bohatě konkordance, které jsou z Izaiáše uvedeny v textu Nestleho vydání řeckého Nového zákona. Někde poskytuje další konkordance Kralický nebo ekumenický překlad. Najdeme i konkordance samostatně volené. Autor pracuje s ekumenickým překladem, využívá na řadě míst překlad Kralický, často sahá po hebrejském textu, aby objasnil prorokova slova. Práce nepřímou klade otázku po roli Septuaginty v tomto procesu.

Stručné, jadrné výklady pro každý den roku, ústící do modlitebni meditace vedou čtenáře k zamyšlení nad texty obou zákonů, nad jejich vnitřním a vzájemným napětím. Práce je dokladem velké píle, pracovního nasazení, biblické erudice a teologické sensibility.

Josef Smolík

JAK VZNIKALA BIBLE

Lee M. McDonald, The Formation of the Biblical Canon, 1988 (3 ed., Massachusetts, Hendrickson Publishers, 2003), 340 strán, 6 příloh.

Lee M. McDonald je profesorem na Fuller theological seminary a kňazom First Baptist Church v Alhambre, Kalifornii. V roku 1988 publikoval monografiu The Formation of the Biblical Canon, ktorá sa kvôli veľkému ohlasu objavila už po treťi krát, v prepracovanom vydaní z roku 1995. Cieľom monografie je prehodnocovanie cirkevných rozhodnutí o biblickom kánone na základe skúmania starovekých prameňov. Zároveň má slúžiť ako príručka obsahujúca dôležitý materiál o vzniku biblického kánonu pre študentov, pastоров a laikov, ktorí majú záujem objaviť historický proces utvárania Biblie a odvahu klásť si otázky bez toho, aby bolo popreté dôležité poslanstvo evanjelia. McDonald sa nebráni predstave, že verifikácia založená na historickom bádání môže vyvolať množstvo otázok. Napriek tomu základom jeho bádania nie je robiť konečné závery, pretože tie ponecháva na čitateľov.

Hneď v prvej kapitole vystupuje pisateľ z akademických kruhov pred laickú verejnosť a opakuje to, čo postupne zaznievalo z prác teológov zameraných na formovanie biblického kánonu (Adolf von Harnack, Robert M. Grant, Hans von Campenhausen, A. C. Sundberg, James Barr a G. H. Hahneman). Tézu, že už ranná cirkev rozpoznala autoritu Starej Zmluvy, zjavenej vôle Božej, ktorá sa nachádzala v písomných zbierkach slúžiacich pre kultické a morálne potreby spoločenstva. Z toho vyplýva, že pre cirkev prvého storočia nebola potrebná žiadna iná autorita. Termíny stará a nová zmluva, ktoré sa vyskytujú v kanonických spisoch (Jer 31,31; Lk 22,20; 1 K 11,25 atď.), sa ešte nevzťahujú na zoznam kníh, ako tomu bolo neskôr, v období cirkevných otcov od 2. do 4. storočia.

V druhej kapitole sa zaoberá diskusiou o definovaní pojmov Písmo a kánon. Popri názoroch iných bádateľov poukazuje na Farlyho argument, ktorý definuje Písmo Starej Zmluvy ako 1) písomnú zbierku, 2) božského pôvodu, 3) cez ktorú je tlmočená vôľa a pravda vyvolenému ľudu, 4) a stály prameň pravidiel pre spoločný a individuálny život spoločenstva (s. 11). McDonald dochádza k záveru, že konečnú definíciu pojmu nie je možné vytvoriť, pretože na rozdiel od judaizmu kresťanské použitie a pochopenie textov Starej Zmluvy bolo kristologické. Zároveň sa v cirkvi objavovali eschatologicky zamerané texty, ktoré nadobúdali autoritatívny charakter. Týmto dochádzalo k prelinaniu pojmov Písmo a kánon, ktoré sú na jednej strane zameniteľné, na strane druhej rozlíšiteľné.

S pojmom kánon bol antický svet naplnený vo všetkých oblastiach (architektúra, sochárstvo, hudba, filozofia, najmä gramatika). V kresťanskej tradícii sa vyvíjal postupne. V spisoch Klementa Rímskeho je použitý na označenie tradície, u Irenea sa stretávame s označením pravidla viery, u Origena sa vzťahuje na zbierku štyroch evanjelií, kým dnešné použitie pojmu nachádzame až u Atanázia. Kánon má v antickom svete dvojaký význam: prvý sa vzťahuje na pravidlo, ktoré je autoritatívnym hlasom vyplývajúcim z písomnej alebo ústnej tradície. Druhý odkazuje na spisy, ktoré boli v cirkvi ustálené dočasne alebo trvalo (s. 20).

Tretia kapitola je venovaná vývoju tripartitného kánonu Starej Zmluvy s poukazom na často citované odkazy v deuterokanonických a kanonických spisoch.

Vo štvrtej kapitole sa sústreďí na židovské zbierky biblických spisov, ktoré obsahujú množstvo nekanonických zdrojov a odzrkadľujú postupný proces formovania starozmluvného kánona. Tento charakteristický rys je evidentný v spisoch Novej Zmluvy a cirkevných otcov.

Piata kapitola je zameraná na „biblický kánon Ježiša a ranného kresťanstva.“ McDonald poukazuje, že kresťanský kánon z 2. storočia obsahuje širšiu zbierku starozmluvných spisov z 1. storočia, ktorý zahŕňa veľké množstvo pseudoepigrafnej a apokryfnej literatúry. Táto literatúra bola zo židovských zbierok odstránená kvôli názoru, že nie je inšpirovaná, pretože duch prorocstva v Izraeli vyhasol po smrti Júdu Makabejského. Naopak v kresťanstve prevládala opačný názor. Pseudoepigrafná a apokryfná literatúra, ale aj vznikajúce novozmluvné spisy boli prijímané ako inšpirované. Dôkazom toho je viac než 150 citátov a odkazov v kanonických knihách Novej Zmluvy, spisoch apoštolských a cirkevných otcov.

McDonald prichádza k záveru, že Ježiš, apoštolovia a ranná cirkev nemali žiadny fixný zoznam kanonických spisov Starej Zmluvy. V 1. storočí zohrávali dôležitú úlohu zákon, proroci a ústna tradícia o živote, službe a svedectve Ježiša Krista. V spisoch cirkevných otcov pochádzajúcich zo 4. a 5. storočia sa naďalej vyskytujú niektoré z apokryfných spisov, kým niektoré kanonické knihy nie sú uvedené.

Šiesta kapitola venuje pozornosť vzniku novozmluvných spisov a ich vzostupu k autoritatívnemu Písmu. Autor poukazuje na dôvody vzniku prvých spisov, ktoré nahrádzajú ústnu tradíciu. Sú nimi tieto: 1) zlyhanie ústnej tradície, 2) smrť apoštolov a oddialenie parúzie, 3) apologetické dôvody, 4) potreba literatúry a inštrukcie pre spoločnosť veriacich, 5) rozšírenie kresťanskej misie do pohanského sveta a vznik spisov ako náhrada osobnej komunikácie v rastúcej cirkvi (s. 138–142).

Ježišove slová mali od samého začiatku rovnocennú hodnotu so Starou Zmluvou, na rozdiel od novozmluvných spisov, ktoré aj napriek tomu, že slúžili ako písmo a boli autoritatívne používané, neboli označované ako Písmo. Táto kapitola nám ponúka množstvo dokladov zo spisov cirkevných otcov z 2. storočia (Barnabášova epištola, Ignáciov list Filadelfským, 2 Klementa, Polykarpov list Filipským, 2 Petra, Ptolemajov list Flórovi, Justín Martýr v Dialógu s Tryfónom a Prvej apológie, List známy ako Mučeníci Lyonu a Viedne, Ireneus Proti bludom, Tacián v Diatesaron, Teofil v Autolykovi a Atenagoras vo Vzkriesení z mŕtvych) a poukazuje tak na rôznorodý postoj k tradovaným spisom z obdobia ranného kresťanstva.

Siedma kapitola sa zaoberá vplyvmi, ktoré pôsobili na ďalší vývoj formovania novozmluvného kánonu. Veľký dosah mal podľa McDonalda Ireneus, ktorý označil kresťanské spisy ako písmo a oddelil od seba zbierky novozmluvných a starozmluvných spisov. Ďalej to boli heretické hnutia, Diokleciánovo prenasledovanie kresťanov a obdobie panovania cisára Konštantína.

Význam ôsmej kapitoly vyplýva zo samotného názvu „staroveké zbierky kresťanských spisov,“ ktoré pochádzajú z obdobia 2. až 4. storočia. Prvá dokumentovaná zbierka bola vytvorená Markionom v polovici 2. storočia, ďalšie pochádzajú od

gnostika Valentína, Ireneia, Klementa Alexandrijského, Origena, Tertuliána, Muratoriho fragment, Atanázia Alexandrijského, Cyrila Jeruzalemského, Amfiloschia a Dionýza Alexandrijského. Nechýbajú tu ani kódexy Claromontanus, Vaticanus, Alexandrinus, Constantinopolitanus a Sinaiticus. Týmto obsiahlym zoznamom chce autor poukázať na to, že uzatvorenie kánonu je záležitosťou 4., 5. a nasledujúcich storočí, a tento proces kanonizácie nebol nikdy ukončený.

V deviatej kapitole nazwanej „Kritéria pre novozmluvný kánon – iný pohľad,“ sa vracia k podmienkam kanonicity rannej cirkvi (apoštolskosť, ortodoxnosť, starovekosť, inšpirácia, použitie) a nanovo ich prehodnocuje.

V záverečnej desiatej kapitole autor sumarizuje uvedené argumenty, podáva základné usmernenie v nových smeroch kanonického bádania a zároveň formuluje niekoľko otázok, ktoré vyplývajú z danej problematiky.

Publikácia obsahuje šesť dodatkov s množstvom materiálu, vhodného pre ďalšie kanonické štúdiá. Bibliografia zahŕňa 150 vybraných monografií a článkov významných bádateľov v oblasti biblického kánona. Zároveň obsahuje menný index a index súčasných bádateľov. Nespočetné množstvo materiálu je v knihe logicky utriedené, má premyslenú štruktúru a pomáha čitateľovi pri jeho ďalšom kanonickom bádani.

Autorova úloha položená na samotnom začiatku bola splnená. Kniha je napísaná ako prehľadný úvod a súčasne ako príručka obsahujúca materiál o formovaní biblického kánona pre teológov a laikov. Významné miesto patrí prekladom antickej literatúry, prehľadným súhrnom akademických debát a odkazom na rozsiahle množstvo literatúry.

Táto monografia je po Metzgerovom *The Canon of the New Testament* veľkým prínosom. Oddelene sa venuje Starej a Novej Zmluve a z tohto dôvodu ju nemožno prehliadnuť tým, ktorí sa chcú bližšie venovať kanonickému štúdiu.

Andrea Korečková

PROROK JONÁŠ VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ

Uwe Steffen: Die Jona-Geschichte. Ihre Auslegung und Darstellung im Judentum, Christentum und Islam. Neukirchener Verlag, Vluyn, 1994.

V roce 1994 vyšla v nakladatelství Neukirchener Verlag další z prací německého teologa Uwe Steffena, zabývající se jonášovskou tematikou: Jonášův příběh. Jeho výklad a umělecké ztvárnění v judaismu, křesťanství a islámu. Jedná se o jedinečnou publikaci, ve které autor představuje porovnání dějin výkladu biblického příběhu proroka Jonáše a jeho umělecké ztvárnění současně ve třech největších monoteistických náboženských systémech.

V úvodu knihy vysvětluje autor důvod vzniku knihy a stanovuje si cíl svého bádání: předložit čtenáři stručné a přehledné srovnání výkladu Jonášova příběhu a jeho ikonografického ztvárnění v judaismu, křesťanství a islámu. Pokud by tedy čte-